

Política cultural de la Generalitat de Catalunya: cap a una “normalitat” cultural? El Departament de cultura i mitjans de comunicació (1980-1984)

Maria LLOMBART HUESCA

Universitat Paris 8

Maria_Llombart@yahoo.fr

Résumé : Après quatre décennies de dictature, la restauration des institutions catalanes fut le point de départ d'un processus de (re)construction nationale. A partir de l'analyse de la politique menée par le Département de la culture de la *Generalitat* de Catalogne entre 1980 et 1984, cet article a comme objectif de mettre en évidence le rôle central joué par la politique culturelle dans ce projet identitaire et la création de liens indissolubles entre langue, culture et identité. La Catalogne avançait ainsi en quête d'une *normalité* toujours difficile à définir et encore plus à atteindre.

Mots-clés : Généralité de la Catalogne, politique culturelle, identité, nation, normalisation linguistique, Transition.

1. Una política cultural per a què fer?

La política cultural s'identifica sovint amb la *bona* política, la dels artistes i creadors, la de l'oci, la que ha d'estimular la societat a consumir cultura; una política, també, de segon pla, per darrera d'altres polítiques com l'econòmica o l'exterior. No hi ha cap dubte, però, que el paper que compleix la gestió cultural d'un territori va molt més enllà de l'organització d'unes manifestacions artístiques i la difusió d'una estètica determinada. Entre d'altres coses, intervé activament en la transmissió d'uns valors, d'uns símbols i d'unes ideologies, amb el propòsit tant d'influir en la societat com de projectar una imatge precisa del propi territori. Rere la política cultural s'amaguen, sens dubte, concepcions identitàries diverses i, a Catalunya en particular, la política cultural és fonamental per entendre el model de país que s'ha volgut construir.

Aquest article s'interessa pel procés de construcció d'una suposada normalitat cultural a Catalunya, cosa que farem a partir de l'anàlisi de la política cultural desplegada des del Departament de cultura de la Generalitat en el període corresponent a la primera legislatura de la Generalitat autònoma (1980-1984). Amb això, ens proposem d'examinar el paper que jugà la gestió política de la cultura en el procés de democratització de la societat catalana en uns anys clau de (re)construcció identitària a Catalunya i de construcció d'un Estat, el de les Autonomies, clarament diferenciat del període precedent. Tot plegat ens portarà a indagar en el vincle entre cultura i país –o entre cultura i model de país i, com ja podem avançar, entre cultura, país i llengua.

Els límits d'aquest treball són evidents: la política cultural d'un territori no és patrimoni exclusiu d'una conselleria ni d'una institució. No s'ha de menysvalorar, al contrari, el paper que van tenir les altres administracions (en particular Ajuntaments i Diputacions) que també van dur a terme polítiques culturals que participaren i influenciaren en la societat catalana. Sense oblidar que només a l'interior de la Generalitat la cultura també es promouria des d'altres àmbits fora del de la conselleria de cultura. En fi, tampoc no ens proposem elaborar un llistat exhaustiu de les iniciatives

i propostes culturals dels diferents àmbits de la cultura que abasta el Departament, sinó analitzar els objectius perseguits per aquest.

Com és ben sabut, el règim franquista va menar una política clarament repressiva envers la cultura catalana, i només la resistència política i cultural a l'interior i a l'exili van aconseguir limitar els seus efectes perversos. L'any 1970, en un ambient d'efervescència cultural i política pel que semblava entreveure's com el final d'un gran túnel, l'escriptora Maria Aurèlia Capmany abordava el tema de la restauració de les institucions catalanes i el que d'aquestes es podia esperar en matèria de política cultural:

Una cosa pot fer, això sí, la Generalitat [...] i és conduir la nostra cultura [...] cap a una consciència de normalitat. I quan dic normalitat vull dir que un fet cultural, un llibre, [...] no depengui dels sentiments, d'un mecenes esporàdic; que la feina d'un treballador de la cultura, sigui escriptor, sigui mestre, sigui músic, no sigui aigua en un cistell; dit d'una altra manera, que la feina feta mereixi un respecte i que l'autoritat del professional sigui considerada no sols un dret de l'individu sinó un bé públic¹.

Aquesta primera proposta, si així pot definir-se, del que en aquells anys es podia esperar de la Generalitat –aleshores encara a l'exili–, explica bé la situació de desprotecció institucional en què es trobava la cultura catalana. Uns anys més tard, el Congrés de Cultura Catalana (CCC) va promoure debats i campanyes de mobilització popular i va fer un esbós dels objectius que haurien de perseguir les futures institucions². En el seu manifest de cloenda, a finals del 1977, es partia de la base que l'estat de la cultura catalana era de total anormalitat. La normalitat passava per la instauració d'organismes d'autogovern i per la promoció de la normalització lingüística i de la unitat de la llengua catalana³. El CCC esdevindrà, d'alguna manera, el pont simbòlic entre una cultura desproveïda d'institucions en què emparar-se i una cultura dirigida des de l'administració. L'any 1977, dos anys després de la mort del General Franco, encara no se sabia l'espai real d'autogovern que Catalunya podia assolir. Una primera constatació a fer, en tot cas, tot i que pugui semblar banal, és la voluntat expressada des d'àmbits molt amplis i diversos de la societat de recuperar les institucions catalanes.

En els anys de Transició el concepte de normalitat fou amplament utilitzat, amb usos polítics variats. Arreu de l'Estat espanyol, parlar de normalització política i cultural implicava parlar de democràcia; a Catalunya, i en particular en l'àmbit cultural, aquesta normalitat va tenir uns elements definidors propis. En el nou marc institucional moltes coses caldria començar-les de zero. Moltes, però no totes: Catalunya comptava amb l'experiència històrica de la Mancomunitat i la de la Generalitat republicana, i de fet, amb l'experiència de la resistència –política i cultural– exercida tot al llarg del franquisme. Tot plegat hauria d'influir en la política cultural que s'engegués aleshores.

2. D'un país a reconstruir a una normalitat eternament anormal (1980 – 1984)

Per un procés complex i sota la presidència de Josep Tarradellas, la Generalitat de Catalunya fou restablerta a títol provisional l'octubre de 1977, encara sense competències ni pressupost i depenent de la Diputació de Barcelona. Va ser l'única

¹ CAPMANY, Maria Aurèlia. «Una política cultural de la Generalitat». *Taula de canvi*, n°11 (maig-juny-juliol, 1970), p. 30-34, p. 30.

² El Congrés de Cultura Catalana va sorgir de la iniciativa del Col·legi d'Advocats de Barcelona i comptà amb l'adhesió d'unes 15.000 persones i més de 1.500 entitats en els anys 1975-1977. <http://fundccc.wordpress.com/30-aniversari/about/>

³ La premsa es feu ressò del manifest, publicant els passatges més representatius. Veure, per exemple: «Afirmación de la unidad lingüística y cultural de los Países catalanes». *La Vanguardia* (29/11/1977), p. 3.

institució de la II República reinstaurada. En aquests tres anys de provisionalitat, els afers culturals es van integrar al Departament d'Ensenyament i Cultura, sota la direcció de Pere Pi i Sunyer, i en tot moment estigueren estretament lligats a l'ensenyament i als inicis de la catalanització social. La gran prioritat, aleshores, era oficialitzar i generalitzar l'ensenyament del català a l'escola⁴.

La celebració de les primeres eleccions autonòmiques el maig de 1980 –després de l'elaboració, aprovació i ratificació de l'Estatut d'Autonomia–, van donar la victòria a la coalició de centredreta Convergència i Unió i obrí les portes a una institució amb veritable capacitat d'acció. Des del nou Departament de cultura i mitjans de comunicació, l'home encarregat de tirar endavant la política cultural de la Generalitat no era cap desconegut: Max Cahner era un destacat intel·lectual vinculat a l'antifranquisme i al catalanisme. Cahner assumirà plenament el projecte de Govern de la Generalitat i del president Jordi Pujol que es resumeix –com el mateix conseller repetirà un cop i un altre–, en tres idees fonamentals: construir Catalunya, defensar la seva personalitat i tot plegat fer-ho des d'una perspectiva nacional: «La prioritat última és la recuperació de la identitat nacional a través de la presència de la llengua en tots els àmbits de la vida pública»⁵. La política cultural esdevé doncs fonamental per entendre el model de país que des del govern de CiU es vol instaurar, i el procés nacionalitzador impregnà des d'ara els diferents sectors culturals (editorial, musical, teatral, cinematogràfic i d'arts plàstiques).

En l'organització del Departament es distingeixen dues fases: la primera, fins a mitjans del 1982, d'estructuració i progressiva recepció de les competències en matèria de cultura de l'Estat a la Generalitat, en la qual preval la idea que Catalunya és un país que s'ha de reconstruir; i la segona fase, de desenvolupament de les competències i reorganització en l'organigrama, on sectors importants com Ràdio i TV passen a dependre directament de Presidència. És aleshores que ens endinsem en un procés que podem qualificar de normalitat eternament anormal⁶.

El procés de constitució de l'Estat autonòmic a Catalunya no es va fer sense tensions, ans al contrari. Per entendre en quin context es va tirar endavant la política cultural de la Generalitat, i si bé en aquest article no ens aturem a analitzar l'oposició del que podríem anomenar el front anti-catalanista tradicional, sí que ens sembla important subratllar que en aquests anys els intents de frenar tota política catalanitzadora són constants. Recordem només, per representatiu, el manifest del març de 1981 «Por la igualdad de los derechos lingüísticos en Cataluña», en el qual 2300 intel·lectuals i professionals denunciaven la discriminació patida per la llengua castellana davant el que s'interpretava com a imposició del català⁷. En un altre ordre de coses, tampoc no podem oblidar que el procés de descentralització de l'Estat espanyol també xocà amb la Ley

⁴ Un decret del 22 de maig de 1978 creà el Servei d'ensenyament del català (DOGC 15/06/1978) i des del curs 1978-1979 el català fou assignatura obligatòria del sistema educatiu “Decret de bilingüisme” (Real Decreto 2092/1978). Sobre la incorporació del català a l'ensenyament i l'estat d'esperit del moment, cf. ARENAS I SAMPERA Joaquim. *Absència i recuperació de la llengua catalana a l'ensenyament a Catalunya (1970-1983)*. Barcelona: Quaderns d'escola, n° 5, 1988, “La Llar del Llibre”, 103 p.

⁵ Declaracions de Max Cahner a l'*Avui* (15/5/1980).

⁶ El febrer de 1981 es produí el gros del traspàs de competències en matèria de cultura de l'Estat a la Generalitat, però no culmina fins el juliol de 1982.

⁷ El manifest anava signat, entre d'altres, per Amando de Miguel, Carlos Sahagún, F.J. Losantos, José Luis Reinoso, Santiago Trancón y Alberto Cardín. La reacció fou la «Crida a la solidaritat en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes», signada per 1300 entitats i associacions que es va cloure amb un recital al Camp Nou el juny de 1981, oposant-se als sectors crítics amb el moviment catalanista i recolçant implícitament la política de normalització lingüística engegada per la Generalitat. Cf, entre d'altres, MONNÉ, Enric, SELGA, Lluïsa. *Història de la Crida a la Solidaritat*. Barcelona: La Campana, 1991.

Orgànica de Armonización del Proceso Autonómico (LOAPA), que en frenar el procés autonòmic esdevingué un obstacle més al projecte català⁸.

En realitat, durant tot el període la política cultural –i la política en general– de la Generalitat suscità crítiques constants, procedents de fronts distints i que responien a interessos també variats. Un altre d'aquests fronts, a l'oposat del front anti-catalanista que acabem de citar, és el de l'oposició d'esquerres catalanista, representat en aquesta legislatura pel PSC, el PSUC i ERC. De fet, si les relacions entre govern central i govern autonòmic no havien de ser fàcils, les tensions entre la Generalitat d'una banda i l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona de l'altra, ambdues en mans dels socialistes, també serien remarcables. També hi va haver, és clar, crítiques procedents dels professionals de la cultura, però és cert que no solen ser alienes a factors polítics o ideològics. Al cap i a la fi, aquesta esquerra, almenys en part, estava composta per intel·lectuals que en els anys de resistència antifranquista havien tingut un paper cabdal en les reivindicacions catalanistes i institucionals i que ara, amb la victòria de CiU, es trobaven fora de joc.

2.1. La cultura al servei de la nació. Eixos de la política cultural del Departament de cultura i Mitjans de comunicació.

La política cultural de Catalunya no es podia dur a terme sense una legislació que li donés suport. A la base es recolzarà en tres textos: la Constitució de 1978, l'Estatut de 1979 i la Llei de Normalització lingüística de 1983. L'article 3 de la Constitució establia el marc inicial: el castellà és la llengua oficial de l'Estat però les altres llengües presents en el territori també ho podien ésser si així ho decidien els seus respectius Estatuts d'Autonomia. Així, d'acord amb l'Estatut de Sau, el català s'elevava a «llengua pròpia» de Catalunya i esdevenia «idioma oficial», com també ho era el castellà (article 3). Alhora s'establia que la cultura era competència exclusiva de la Generalitat (article 9) per bé que més endavant es matisés aquesta exclusivitat (article 25). Per últim, la llei de normalització lingüística (Llei 7/1983), tindrà una indiscutible repercussió en la cultura, l'administració, l'ensenyament i els mitjans de comunicació públics i, en línies generals, en la política de govern de la Generalitat. No se'ns escaparà que aquests tres textos –que es van acompanyar d'una tasca legislativa considerable– estan fonamentats en l'element lingüístic.

La política cultural engegada des del Departament de cultura es pot abordar des d'una perspectiva transversal o sectorial. L'anàlisi transversal posa en evidència el triple projecte proposat en l'àmbit cultural: el desenvolupament de les infraestructures culturals, el foment del teixit associatiu i l'impuls a la catalanització dels diferents sectors culturals. En les pàgines que segueixen analitzem la política cultural des d'aquesta perspectiva transversal, aturant-nos en alguns dels sectors més representatius.

2.1.1. La creació d'infraestructures nacionals

La política cultural del primer govern de la Generalitat posa especial èmfasi en la necessitat de desenvolupar les infraestructures culturals de Catalunya, cosa que va més enllà de la restauració de monuments o la creació d'espais i organismes culturals i implica la constitució de xarxes de museus, arxius i biblioteques a partir d'una lògica nacional–comarcal que respon al projecte global de *fer país*, un terme que es va posar de moda. D'aquí la creació de museus *nacionals*, d'una biblioteca *nacional* i d'un arxiu *nacional*.

⁸ En aquest cas la rèplica catalanista tampoc no es va fer esperar, amb una important manifestació el 14 de març de 1982.

En particular la gestió bibliotecària es va vincular a l'obra realitzada per la Mancomunitat, represa posteriorment per la Generalitat republicana. El lligam amb els períodes d'esplendor cultural i polític catalans aportaven a determinats organismes «un valor afegit per al catalanisme»⁹. La Llei de Biblioteques, aprovada el 1981 i vigent durant deu anys, reconeixia explícitament la voluntat d'enllaçar amb els períodes precedents i la *Biblioteca Nacional de Catalunya* es presentava com la continuïtat d'un projecte anterior¹⁰.

Les infraestructures afectaven també altres sectors de la cultura, com el musical o el teatral. En l'àmbit musical a Catalunya destacaven dos grans espais que per tradició i pel paper que havien tingut en moments determinats havien esdevingut símbol de la catalanitat: el Liceu, que era gestionat per una societat de propietaris, i el Palau de la Música, que depenia de l'Orfeó català. A principis dels 80, en col·laboració amb altres organismes i l'acord de les respectives institucions, la Generalitat va decidir intervenir-hi: l'11 de setembre de 1980 –data simbòlica– adquirí la propietat del Liceu, i a partir de l'any 1983 participà també en la gestió del Palau de la Música catalana¹¹. Des d'aleshores, tant l'un com l'altre van continuar actuant com a transmissors d'uns símbols de catalanitat associats a la llengua, a la resistència cultural i política i a la qualitat artística.

Quant al teatre, la restauració de la Generalitat implicà –també– l'inici de la institucionalització d'aquest sector. En aquesta primera legislatura es posen els primers fonaments de la política teatral de la Generalitat. El pas previ al futur Teatre *Nacional* de Catalunya és el *Centre Dramàtic de la Generalitat (1981-1998)* (CDG), ubicat en el teatre Romea, que havia de canalitzar l'activitat teatral de la Generalitat. Mitjançant el CDG, la Generalitat realitzà produccions i coproduccions, subvencionà companyies, promogué mostres i festivals i creà uns Premis *nacionals* de teatre... A més de donar cabuda al teatre català, també va intentar obrir les seves portes al teatre internacional.

Pocs mesos després d'inaugurat el CDG es va produir una de les polèmiques més sonades del període, quan des del Departament de cultura es van proposar una sèrie de modificacions lingüístiques en el text de l'obra «Els Beatles contra els Rolling Stones» de Jordi Mesalles, que pel gust de l'administració feia ús d'un llenguatge massa groller i barroer. L'escàndol va saltar a la premsa, ocupà l'escena política i enterbolí les relacions de la Generalitat amb els intel·lectuals i escriptors. Es qualificà l'intervencionisme d'inacceptable i es va parlar d'acte de censura. Tot plegat acabà amb la dimissió del director del CDG, Xavier Fàbregas, i una moció de reprovació a Max Cahner proposada pel PSC i el PSUC –que finalment no reeixí– per atemptar contra la llibertat d'expressió. En el procés, a favor, en contra o matisant la importància del que havia passat, hi intervingueren els partits polítics, la gent de teatre i els Premis d'honor de la

⁹ DD.AA. *Obra de govern de la Generalitat de Catalunya, 1980-2003. Cultura*. Barcelona: Centre d'Estudis Jordi Pujol, p. 120. <http://www.jordipujol.cat/files/ObraDeGovern/013-CULTURA.pdf>

¹⁰ Llei de Biblioteques (1981), preàmbul: «El recobrament de les Institucions nacionals de Catalunya passa [...] per la reestructuració dels serveis essencials de cultura, que han estat i han de tornar a ésser uns dels principals signes d'identitat del nostre poble. Dins aquest esperit, i tot enllaçant amb una tradició [...] que ens ve de la Mancomunitat de Catalunya, inspirada pel President Prat de la Riba i exemplarment dirigida per Jordi Rubió i Balaguer, Catalunya necessita [...] establir una política coherent de biblioteques que abasti des de la que haurà de ser la Biblioteca nacional de Catalunya fins a les biblioteques locals [...]». La Biblioteca de Catalunya, en efecte, havia estat creada com a biblioteca privada de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1906, i el 1914, amb la Mancomunitat, passà a ser un servei cultural públic.

¹¹ DD.AA. *Obra de govern... op.cit.*, p.173-178.

llengua catalana¹². Els límits entre una política teatral institucional i l'intervencionisme polític encara estaven per definir.

2.1.2. Teixit associatiu

Les memòries anuals elaborades pel Departament de cultura insisteixen en l'interès de la Generalitat per desenvolupar el teixit associatiu català en les seves diverses formes d'associacionisme popular (casals, ateneus, grups folklòrics i centres d'investigació local i comarcal). Al servei de la construcció de Catalunya, i amb l'objectiu de potenciar la cultura popular, s'organitzaren arreu del territori cursos de divulgació, es creà un Centre de Documentació i Recerca de la Cultura tradicional i popular i diverses tradicions es declararen «Festa Nacional d'Interès Cultural». Algunes iniciatives serviren un cop més a vincular la tasca de la Generalitat autonòmica amb la Mancomunitat –o amb el període immediatament precedent– o la Generalitat republicana. Així, el 1983 se celebrà a Reus el III Congrés d'Ateneus de Catalunya, que enllaçaria amb els de 1911 i 1912, o s'aprofitarà el «Mundial de futbol» a Catalunya (1982) per celebrar el *Cinquantenari* de la Fira de Mostres, que connectaria amb la Fira de l'any 1932. També, en fomentar el lligam entre excursionisme i catalanisme, es promovia aquest vincle amb els períodes precedents¹³.

Aquesta política no està exempta de crítiques ni d'alguna polèmica. El 1982 el Departament de cultura edità la «Guia Cultural de Catalunya», on la cultura popular semblava limitar-se al folklore (castellers, esbart, titelles...)¹⁴. En una intervenció parlamentària el grup socialista es planyia de l'absència d'artistes de renom en la *Guia*¹⁵ i el Conseller Cahner justificava aquestes absències afirmant que l'objectiu no havia estat de fer «un inventari cultural de Catalunya sinó que es limitava a ésser el primer volum d'un catàleg de propostes de dinamització cultural», útil per als ajuntaments i comarques fora de Barcelona i pràctic també per als grups i artistes amb menys renom per donar-se a conèixer: «és una guia d'ofertes a fer, no és un inventari d'artistes», resumia Cahner¹⁶.

¹² Sobre la polèmica i la moció de reprovació: *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya (DSPC)*, sessió plenària, n° 77. 29/10/1981. [http://www.parlament.cat/activitat/dspcp/01p077.pdf#search="cahner teatral"](http://www.parlament.cat/activitat/dspcp/01p077.pdf#search=); DE SAGARRA, Joan. «El teatro y la escolanía». *La Vanguardia* (26/09/1981), p.47; Grup Parlamentari Socialista. «El perquè d'una moció al conseller Max Cahner», *Punt Diari* (18/11/1981), p.15; MESALLES, Jordi. «Els Beatles contra els Rolling stones. Postscriptum: de un combate soñado a un combate real». *Pipirijaira*, n°21 (març 1982), p. 47-51 (<http://www.raco.cat/index.php/assaigteatre/article/viewFile/146232/249379>); MANENT, Albert. *Crònica política del departament de Cultura (1980-1988)*. Barcelona: A Contra Vent Editors, 2010, p. 92-100.

¹³ Les Memòries anuals o bi-anuals editades pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya són consultables en línia a la pàgina de la Generalitat:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/CulturaDepartament/menuitem.4f810f50a62de38a5a2a63a7b0c0e1a0/?vgnnextoid=fe120ede6042a110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=fe120ede6042a110VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

¹⁴ *Guia cultural de Catalunya*. Direcció General d'Activitats Artístiques i Literàries. Servei de promoció Cultural, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya, 1982.

¹⁵ Absències que citava : Raimon, Tete Montoliu, el Teatre Lliure, Núria Espert, Enric Majó, l'Adrià Gual, Orfeo Català, la Coral Sant Jordi, l'Orquestra de la Ciutat de Barcelona, l'Orquestra del Gran Teatre del Liceu, Montserrat Caballé, conegudes Colles de Castellers, Aícia de Larrocha.

¹⁶ *DSPCP*, Sessió plenària n° 46, 17 de juny de 1982, p.102. També afegia que per raons diverses n'hi havia que no havien volgut ésser inclosos –és el cas de Raimon– així com que els catalans exercint a Madrid –com era el cas de Núria Espert– no podien ésser considerats en aquesta guia, que es limitava als territoris de llengua catalana. Recentment, Albert Manent, que aleshores era Director general de Difusió cultural del departament de cultura, surt al pas d'aquestes crítiques a partir de tres arguments principals : el malentès quant a l'objectiu del llibre, l'error d'haver intercanviat títol –«Guia cultural»– i subtítol -

La polèmica en ella mateixa, amb repercussió a la premsa, posa sobretot en evidència les picabaralles entre els diferents grups polítics, sense explotar el que seria el debat de fons entorn a la relació entre cultura popular i teixit associatiu, entre cultura popular i cultura d'elits i, fins i tot, la relació entre centre i perifèria, és a dir entre Barcelona –on es concentraven els grans espectacles– i les comarques catalanes, amb menys recursos i capacitat d'acció. A l'entorn d'aquest concepte de teixit associatiu es posen de relleu els límits a què es veu abocada la cultura popular i els canvis patits en el teixit de la societat catalana en aquests darrers temps. Tot i la força que suposadament la Generalitat brinda a l'associacionisme popular, cal demanar-se què espera efectivament d'aquest, quin rol juga l'administració i quina podrà ser realment la implicació de la societat en aquest projecte.

És a dir: aquesta cultura popular, es limita a la transmissió d'unes determinades tradicions o és també generadora de debat? En quina mesura la institucionalització de la cultura dificulta o no la capacitat de mobilització del poble? En definitiva: la cultura és feta *pel poble* o *per al poble*?

Històricament, l'associacionisme havia arrelat fortament a Catalunya vinculat a diverses formes de resistència –catalanisme, obrerisme, federalisme...–. Ara, en aquest procés d'institucionalització de la cultura, aquestes manifestacions tradicionals i populars catalanes ressorgien desproveïdes de la seva força mobilitzadora. En l'article «Els ateneus culturals, una alternativa cultural fallida», Ferran Àsia i Pàmols, referint-se als vint-i-tres anys de govern en mans de CiU, considera que la Generalitat va desenvolupar una política que pretenia «salvar el teixit associatiu amb un esperit cultural molt contrari a l'esperit crític dels ateneus populars històrics», limitant-se a promoure i subvencionar el folklore català, deixant de banda la crítica social que havia acompanyat aquest teixit associatiu:

La cultura popular entesa com a eina del poble per autoformar-se i emancipar-se va desaparèixer del mapa. La cultura popular dels ateneus històrics va ser anul·lada o en tot cas no va ser subvencionada ni pels ajuntaments ni per la Generalitat¹⁷.

Anys enrere, el 1983, en ocasió de la creació d'una Federació d'Ateneus de Catalunya Josep Gisbert publicava a *La Vanguardia* un article amb un títol significatiu: «Los ateneos de Cataluña han perdido su forma y significación originales». Subratllava el rol que els ateneus havien tingut en l'educació i emancipació del poble i el desgavell que el franquisme havia provocat. Gisbert no responsabilitzava tant les institucions catalanes democràtiques de la situació actual com el franquisme i els canvis operats en la societat, tot i mostrar-se optimista davant el renaixement ateneístic que s'estava produint i subratllar la necessitat que aquests tindrien ara de redefinir les seves funcions en el nou context¹⁸.

Probablement, en efecte, la pèrdua d'implicació social en els espais públic i polític no fos només conseqüència de la política cultural de la Generalitat, sinó que la llarga dictadura primer i els canvis socials posteriors en el marc del nou estat del Benestar siguin elements a no menysprear; més enllà, és clar, del poc interès que el Govern centro-conservador pogués tenir de donar ales als sectors més actius, reivindicatius i

«Catàleg de dinamització cultural»- i la voluntat desestabilitzadora de l'oposició política. MANENT, Albert. *Crònica política ... op.cit.* p.99.

¹⁷ AISA I PAMPOLS, Ferran. «Els ateneus culturals, una alternativa cultural fallida». Dins SEGURA, Antoni (Ed.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya. Ensenyament, Cultura, Justícia*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006, p. 181-207.

¹⁸ GISBERT, Josep. «Los ateneos de Cataluña han perdido su fama y significación originales». *La Vanguardia* (23/10/1983), p. 32.

autònoms d'aquests moviments, que haurien pogut posar límits a l'acció *des de Dalt* que s'estava duent a terme des de la màxima institució de Catalunya.

2.1.3. Catalanització cultural o normalització lingüística?

La normalització de la llengua catalana és una de les prioritats del govern de la Generalitat. El Departament de Cultura i Mitjans de comunicació, a través de la Direcció General de Política Lingüística, serà l'encarregat de vetllar per l'aplicació de la legislació en els diferents àmbits. Amb l'objectiu de potenciar l'ús del català s'organitzen campanyes de promoció, s'expedeixen *Certificats de coneixements de català* i es catalanitzen els diferents sectors culturals. Centrem-nos en dos d'aquests, l'editorial i el cinematogràfic.

El desprestigi al qual el règim franquista havia volgut sotmetre el català i el fet que la població no hagués rebut educació *en català* ni *de català*, són alguns dels factors que expliquen la difícil situació en què es trobaven el llibre i la premsa catalanes en els inicis del procés democràtic. La suposada anormalitat que implica un país amb escriptors que escriuen en català i escriptors que ho fan en castellà¹⁹ i una premsa gairebé exclusivament en llengua castellana van motivar, a finals del 1980 i abans encara dels traspassos de competències en aquestes matèries, la creació del Servei del Llibre i del Servei de Premsa, que van posar especial èmfasi en el tema de la catalanització: calia fomentar la creació literària, l'edició de premsa en català i donar suport als escriptors i llibreters, estimulants la lectura entre els ciutadans. Tot plegat a través d'ajuts i subvencions de caràcter variat, com l'innovador suport genèric –que implicava la compra per part de la Generalitat d'una part de la producció en català–, o la creació dels Premis literaris de la Generalitat (1981), l'organització de la Setmana del Llibre en català (des del 1983) o encara la participació en exposicions itinerants i fires²⁰.

En l'àmbit cinematogràfic, en un marc general, a Espanya i Europa, de crisi del sector²¹, la qüestió estava en saber què considerem com a producció catalana. Fins a quin punt és cinema català tot el cinema fet a Catalunya o únicament el fet *en llengua catalana*? La Generalitat va considerar que el cinema era un instrument important per a la normalització lingüística i d'aquí que el Servei de cinematografia potenciés i subvencionés fonamentalment el cinema en català i es preocupés més per la dimensió lingüística del sector que per l'econòmica. La política de catalanització es concretà amb la producció de pel·lícules en versió original catalana²², amb la promoció de la doble versió²³ o el foment del doblatge i dels subtítols al català de pel·lícules no catalanes, en particular de cinema infantil. En aquest sentit, no es tractava només de promoure el cinema català sinó de catalanitzar la cultura estrangera que arribava a Catalunya. En

¹⁹ L'estiu de 1977, a la revista *Taula de canvi*, Jordi Carbonell realitzava una enquesta entre diversos escriptors de Catalunya, i els preguntava en quina mesura la literatura en llengua castellana participava de la literatura catalana. Alguns dels entrevistats eren Carlos Barral, Francisco Candel, Maria Aurèlia Capmany, Josep M. Castellet, etc... Les respostes foren molt variades, tot i que cal constatar una generalitzada voluntat de diàleg i de trobar espais d'entesa. CARBONELL, Jordi. «Escriure en castellà a Catalunya». *Taula de canvi*. [Barcelona] n°6 (juliol-agost 1977), p.5-42. El 1983 es publicaren les actes d'un congrés celebrat el 1981 sobre «Relaciones de las culturas castellana y catalana; encuentro de intelectuales: Sitges», 20-22 desembre 1981.

²⁰ *Memòries del Departament de Cultura, Op. cit.*

²¹ La revista *l'Avenç* consagrà un dossier als mitjans de comunicació catalans, aturant-se a analitzar l'evolució del cinema en català. «Cinema: de la crisi a la decadència», a: «Els mitjans de comunicació a Catalunya. Del franquisme a l'autonomia». *Avenç* [Barcelona] n°50 (abril 1983).

²² Produccions com *Companys, procés a Catalunya, La ciutat cremada* o *La Plaça del Diamant*.

²³ on el Departament subvencionava tant la versió catalana com la castellana, obligant-se però a estrenar primer la versió catalana.

línies generals, però, aquesta política fracassà en el seu propòsit de catalanitzar el sector, ja que les cartelleres seguiren essent –encara ara ho són– majoritàriament en castellà.

Globalment, l'omnipresència de la qüestió lingüística en la política cultural de la Generalitat no va estar exempta de crítiques. Alguns sectors polítics i socials catalanistes i progressistes consideraven excessiva aquesta relació entre política cultural i política lingüística. Atenció: no s'atacava la normalització del català ni la seva protecció institucional, ni tampoc la promoció i protecció dels diferents sectors culturals en llengua catalana.²⁴ El que es desaprovava és que el fet lingüístic monopolitzés la cultura, de vegades per damunt de la qualitat del producte, i que en el sac de la *cultura catalana* no s'acceptés suficientment la pluralitat d'influències que aquesta rep.²⁵ L'excessiu vincle entre llengua, cultura i identitat afectava les possibilitats d'evolució de la cultura catalana.

Des de l'*Avenç*, revista rigorosa d'alta divulgació, vinculada al catalanisme i fonamental per entendre l'estat del pensament polític i social a la Catalunya dels anys de Transició²⁶, l'escriptor i filòsof Pep Subirós reivindicava la necessitat de dur a terme una reflexió crítica entorn del concepte de cultura catalana. La crítica va més enllà: el Departament de cultura no s'interessaria tant per la cultura com per la funció que aquesta pugui exercir, amb els perills que aquesta instrumentalització comporta. A més, limitant-se la cultura catalana a produccions de temàtica catalana i de caràcter identitari, a la recerca de la diferència i del passat i no de nous projectes, s'estaria posant en perill el futur de la cultura:

Si ens entossudim a equiparar la cultura a Catalunya a la cultura catalana, la cultura catalana a la cultura en català, i la cultura en català a l'exegesi i exaltació de la nostra identitat nacional, això portarà camí d'esdevenir en uns quants anys un museu vivent d'antropologia cultural²⁷.

Molt més recentment, en un article entorn de les polítiques culturals de les distintes administracions a Espanya, Jorge Luis Marzo i Tere Badia consideren que a Catalunya no hi hauria hagut realment una política cultural sinó una recerca dels trets identitaris distintius que permetés el retrobament amb la «cultura del país», de manera que no s'haurien defensat els projectes i les iniciatives culturals a Catalunya sinó únicament les propostes que partissin d'aquest vincle entre cultura i identitat²⁸.

La catalanització de la cultura proposada des de la Generalitat també porta a qüestionar-se entorn a l'espai acordat a les altres cultures presents a Catalunya. Marzo i

²⁴ Al contrari, des de les files de l'oposició catalanista (en aquest cas el PSUC) si alguna cosa es critica respecte la normalització lingüística és que la DGPL depengui del Departament de Cultura i no del de Presidència, tenint en compte que, segons el diputat Xavier Folch, la normalització hauria d'ésser «un objectiu essencial de la reconstrucció nacional». *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, sessió plenària n° 78, 23/11/1983.

²⁵ Una altra cosa és que sí que es critiquin determinades polítiques de subvencions i ajuts, que poden afavorir el clientelisme i l'amiguisme. En aquest article no ens ocuparem d'aquesta qüestió, però les acusacions d'amiguisme són constants en la premsa de l'època. Nosaltres no entrarem a tractar aquest tema

²⁶ El director de l'*Avenç* era Ferran Mascarell. Mascarell també és l'autor del *Llibre Blanc de la cultura a Catalunya* que el PSC li encarregà a finals de la dècada dels noranta i en el qual constata que a Catalunya «les polítiques culturals han tingut una dimensió política molt acusada». També Narcís Serra, en el seu prefaci, advertia: «Em fa por que no hàgim de pagar un preu massa alt per tot aquest període en el qual el Govern de la Generalitat ha actuat confontent normalització lingüística amb normalitat cultural». I en el pròleg de Pasqual Maragall, llegim: «En els darrers vint anys [...] hem viscut molt obsessionats [...] per recuperar la normalitat lingüística. Fins a tal punt que hem tendit a confondre-la amb normalitat cultural [...]». A : AA.DD. *Llibre Blanc de la cultura a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999, 384 p.

²⁷ SUBIROS, Pep. «Mites i reptes de la cultura catalana». *Avenç*, núm. 64, octubre 1983, p. 39.

²⁸ MARZO, Jorge Luis, BADIA, Tere. «Las políticas culturales en el estado español (1985-2005)». http://www.soymenos.net/politica_espagna.pdf (1986), 26p.

Badia afirmen que «una arraigada concepció clasista e identitaria del discurs nacionalista conservador, conlevó la indiferencia oficial hacia usos y prácticas culturales realizadas por otros sectores de la población, fundamentalmente de origen foráneo, que no encontraron soportes gubernamentales más que para asegurarse clientelas electorales»²⁹.

La Generalitat va voler, en efecte, distingir entre cultura catalana i cultures a Catalunya, i va centrar la seva política a promoure la primera. També va voler evitar la creació de dues comunitats separades o oposades i en aquest projecte hi van col·laborar els partits històrics i majoritaris d'esquerres (PSUC, PSC i ERC), que en cap cas s'oposaven als principis de catalanització dels diferents sectors culturals ni van utilitzar la població d'origen immigrant amb fins electorals. Aquesta oposició progressista, tot i no participar del mateix discurs nacionalista, sí que contribuï al projecte de construcció nacional i va voler evitar la divisió frontal a Catalunya entre dues comunitats lingüístiques. Alhora, va voler impedir que CiU acabés apropiant-se del catalanisme, moviment històricament plural i heterogeni.

En centrar-se en la qüestió identitària i lingüística es corria el risc de fomentar una cultura catalana basada més en el passat que de cara al futur. Tancada en ella mateixa, es trobaria desproveïda de projecció i amb poques possibilitats d'evolució. Des d'aquesta perspectiva, el projecte institucional seria reduccionista, mancat de modernitat i de projecció internacional. L'accés a la cultura contemporània no s'hauria de limitar a les traduccions de llibres o als doblatges de pel·lícules, sinó que s'hauria de participar directament en la seva elaboració.

3. Elements de reflexió, a mode de conclusió

L'any 1983 Josep Maria Castellet presentava un llibre, *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*, que introduïa una proposta cultural alternativa a la de Convergència i Unió. Crític amb el govern català, Castellet apostava perquè les bases de la societat també participessin en el projecte i, amb això, que s'incorporés el plantejament federal de les esquerres.³⁰ En efecte, el programa de Convergència no passava pel federalisme, ideari que semblà esvaïr-se del panorama polític català en aquests anys, al mateix temps que el govern de CiU s'apropiava de l'herència de la Mancomunitat i, tot i que menys, de la Generalitat republicana.

El pretès fil conductor que uniria el projecte de Prat de la Riba amb el de Jordi Pujol tindria les seves falles. Primer, perquè la realitat de la societat catalana era molt diferent a la de seixanta o setanta anys enrere, ja sigui en termes lingüístics com socioculturals (adaptació a l'Estat del benestar, proliferació dels nous mitjans de comunicació, etc). Segon, perquè una de les característiques de la Mancomunitat i de la Generalitat republicana va ser l'activa participació dels intel·lectuals en el projecte institucional, col·laboració que no és ni de lluny la mateixa en la Generalitat restaurada. En certa manera, els intel·lectuals que havien alimentat la resistència antifranquista van quedar majoritàriament al marge d'aquest procés i es van sentir més pròxims dels partits catalanistes d'esquerres.

Sigui com sigui, a les darreries dels 70 i primera meitat dels 80, la política catalana no només havia d'inventar-se dins de les noves estructures institucionals i el nou règim democràtic sinó que calia aplicar-la a una societat en evident procés de canvi. El plantejament inicial va ser que la vida cultural a Catalunya, permanentment amenaçada

²⁹ *Ibid.*, p.17

³⁰ CASTELLET, Josep Maria. *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62. Castellet era aleshores president de l'Associació d'Escriptors en Llengua catalana (1978-1983)- i aquell mateix any se li va concedir la Creu de Sant Jordi.

per factors i elements externs que li eren adversos, vivia en una situació d'anormalitat i que havia arribat l'hora de posar punt i final a aquesta situació. Això anava lligat a l'adquisició de valors democràtics, evidentment, però encara més a l'autogovern, la catalanitat i la identitat. El Departament de cultura es va posar al servei de la (re)construcció de Catalunya. El seu paper dins el projecte global del govern català seria fonamental, per damunt del que en l'àmbit espanyol tindria el Ministeri de Cultura. La política cultural esdevé un instrument de poder i de contrapoder, impossible de deslligar dels debats polítics i ideològics. La normalització cultural passà en bona mesura per la normalització lingüística però també per la creació d'un imaginari col·lectiu de caràcter nacional. Per damunt dels interessos artístics i del valor de determinades propostes culturals, hi hauria els interessos nacionals.

En aquests anys es passa definitivament d'una cultura de resistència a la institucionalització de la cultura, en un procés progressiu i inevitable, on el discurs cultural esdevé sobretot un discurs polític, on el múltiple legat del passat és el fonament de tot plegat : el legat de l'herència, el legat de la resistència, el legat de la continuïtat.

Resta obert, malgrat tot, el debat entorn els límits del que es pot considerar com a *cultura catalana*: en quina mesura són o no són la mateixa cosa la *cultura catalana*, la *cultura A Catalunya*, la *cultura EN català*. El tema és candent, omnipresent, actual i pot ésser aprofitat i instrumentalitzat des de bàndols i interessos diversos, de vegades perillosos. Si els límits de la cultura catalana no són evidents, els límits del que és una cultura *normal* tampoc. La tan recercada normalitat cultural podria aleshores interpretar-se –per indefinible– com una Itaca cap a la qual encaminar-se, però a la qual caldrà assumir que no s'hi podrà arribar mai.